

КОНДРАТЮК

Сергій Якович –

доктор біологічних наук,
професор, завідувач лабораторії
ліхенології та бріології Інституту
ботаніки ім. М.Г. Холодного
НАН України

КУЧЕР

Оксана Олександрівна –

кандидат біологічних наук,
молодший науковий
співробітник Інституту ботаніки
ім. М.Г. Холодного НАН України

Олександр Васильович Фомін
(1867–1935)

ФУНДАТОР

БОТАНІЧНОГО ІНСТИТУТУ

Урочисте засідання з нагоди 150-річчя
від дня народження академіка О.В. Фоміна

11 травня 2017 р. у Ботанічному саду імені академіка О.В. Фоміна Київського національного університету імені Тараса Шевченка відбулося урочисте святкування 150-річчя від дня народження видатного українського ботаніка-систематика, ботанікогеографа, організатора науки, педагога, фундатора і першого директора Інституту ботаніки АН УРСР (нині Інститут ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України), директора Київського ботанічного саду, засновника відомої у світі криптогамної морфологічно-таксономічної наукової школи академіка Олександра Васильовича Фоміна.

Олександр Васильович Фомін народився в 1867 р. у с. Єрмолівка Саратовської губернії. Після закінчення Московського університету працював у Дерптському університеті, потім головним ботаніком у Тифліському ботанічному саду. Після захисту докторської дисертації за монографією «*Pteridophyta* флори Кавказа» в 1914 р. отримав запрошення до київського Університету Св. Володимира на посаду ординарного професора кафедри морфології та систематики рослин і директора Ботанічного саду.

Основними науковими інтересами О.В. Фоміна були морфологія, систематика, флористика квіткових та спорових рослин. У ботаніко-географічному плані він досліджував рослинність європейської частини Росії, України, Сибіру, Далекого Сходу, Кавказу, Криму тощо. З іменем Фоміна пов'язане розроблення першого ботаніко-географічного районування України, він був ініціатором створення багатотомного видання «Флора УРСР». О.В. Фомін критично опрацював складні групи судинних рослин, зокрема папоротеподібних, описав нові для науки таксони (*Dryopteris alexeenkoana* Fomin, *Nephrodium raddeanum* Fomin, *Polystichum woronowii* Fomin, *Cystopteris anthriscifolia* Fomin та ін.), опублікував роботи «*Pteridophyta* Крима и Кавказа» (1913), «Голонасіннієві Кавказу і Криму» (1928), опрацював *Pteridophyta* флори Далекого Сходу та Сибіру для монументального видання «Флора СРСР». Він застосував новий прин-

цип класифікацій цієї групи — особливість скульптури оболонки спор, що дало змогу по-новому поглянути на їх систематику. Цікаво, що ці роботи не втратили актуальності і сьогодні.

Після переїзду в Україну Олександр Васильович багато уваги приділяв вивченню спорових рослин, лишайників, грибів. Підсумком цієї роботи стало видання публікацій «Торфяные мхи Харьковской губернии» (1924) та «До вивчення торфових мохів на Україні. *Sphagnum* Чернігівщини та Київщини» (1923). Крім роботи над фундаментальними працями, О.В. Фомін розробляв і практичні злободенні питання, які стосувалися, зокрема, меліорації, озеленення, освоєння малопродуктивних земель тощо. Він долучився до створення Українського і Російського ботанічних товариств, численних комісій при ВУАН, Вищих жіночих курсів у Тбілісі та Києві [1–5].

Заснована О.В. Фоміним школа таксономістів криптогамних рослин набула подальшого розвитку завдяки науковим працям його учнів — академіка АН УРСР Д.К. Зерова, членів-кореспондентів АН УРСР А.С. Лазаренка і А.М. Окснера, а потім і їхніх учнів — академіка АН УРСР О.В. Топачевського, професора Н.П. Масюк та ін., які працювали чи працюють нині в різних установах Відділення загальної біології НАН України (в Інституті ботаніки ім. М.Г. Холодного, Інституті гідробіології, Інституті екології Карпат, Національному ботанічному саду ім. М.М. Гришка тощо) [6].

Олександр Васильович Фомін був також ініціатором створення ботанічного саду в Грузії, розбудовував ботанічний сад Київського університету, заснував періодичне видання «Вісник Київського ботанічного саду», був одним з організаторів Українського ботанічного товариства, входив до складу багатьох комісій та комітетів при ВУАН, на базі яких згодом було створено Ботанічний кабінет і гербарій. Ці установи і стали основою для створення в подальшому Інституту ботаніки АН УРСР.

Останнім часом значно активізувався інтерес дослідників до постаті О.В. Фоміна. Вийшли друком цікаві наукові розвідки, присвячені

Відкриття меморіальної дошки академіку О.В. Фоміну

його біографії, науковій спадщині, різнобічній науково-організаційній діяльності [7–9].

11 травня 2017 р. у Ботанічному саду імені академіка О.В. Фоміна Київського національного університету імені Тараса Шевченка відбулося урочисте святкування 150-річчя з дня народження вченого. Серед організаторів зібрання були також Інститут ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України та Київське відділення Українського ботанічного товариства. Участь у заході взяли співробітники Національного ботанічного саду ім. М.М. Гришка НАН України, Національного університету біоресурсів і природокористування України, Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова, Навчально-наукового центру «Інститут біології та медицини» Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України, Інституту еволюційної екології НАН України, а також гості з Грузії — Леван Леонідзе і Джемал Цулуکیدзе з Батумського ботанічного саду, розбудовою якого свого часу опікувався академік О.В. Фомін.

Розпочалися урочистості відкриттям нової меморіальної дошки Олександрові Васильовичу Фоміну на фасаді центрального корпусу саду, в одній з кімнат якого він жив і працював. Потім директор музею історії Ботанічного саду В.В. Капустян провів цікаву екскурсію, під час якої стисло розповів історію саду від часу його закладки до сьогодення і коротко охарактери-

Новий рід лишайників *Fominiella* S.Y. Kondr., D. Upreti et J.-S. Hur з родини телосхістових, описаний доктором біологічних наук С.Я. Кондратюком і названий на честь академіка О.В. Фоміна

зував внесок Олександра Васильовича у розбудову цієї установи.

З вітальним словом до учасників засідання звернувся проректор з наукової роботи КНУ імені Тараса Шевченка професор В.С. Мартинюк. Він наголосив на тому, що важливо пам'ятати про наших видатних учених, фундаторів науки, які закладали підвалини сучасних наукових знань.

Далі до слова було запрошено директора Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України члена-кореспондента НАН України С.Л. Мосякіна, директора Батумського ботанічного саду І. Арчая, декана факультету природничо-географічної освіти та екології Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова професора В.П. Покася, завідувача відділу акліматизації плодівих культур Національного ботанічного саду ім. М.М. Гришка НАН України професора С.В. Клименко, завідувача кафедри ботаніки Навчально-наукового інституту лісового і садово-паркового господарства Національного університету біоресурсів і природокористування України професора Б.Є. Якубенка, які також привітали учасників конференції, побажали їм плідної роботи і висловили своє

бачення ролі академіка О.В. Фоміна у становленні та розвитку окремих напрямів ботанічної науки в Україні на початку ХХ ст.

Вітальний лист від академіка-секретаря Відділення загальної біології НАН України, академіка НАН України В.В. Моргуна зачитала заступник директора з наукової роботи Інституту еволюційної екології НАН України професор Р.І. Бурда.

Директор Ботанічного саду імені академіка О.В. Фоміна О.О. Сенчило зачитав телеграму від нащадка дружини Олександра Васильовича Фоміна доктора М. Лютцова, який подякував за пам'ять про родину та побажав учасникам зібрання цікавих дискусій і яскравих вражень від спілкування з колегами та квітучим ботанічним садом.

Приємною несподіванкою для учасників урочистого засідання стало вручення медалі імені О.В. Фоміна, яку присуджує Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова, директору Ботанічного саду імені академіка О.В. Фоміна О.О. Сенчилу за його внесок у розбудову саду.

Далі з науковими доповідями виступили директор музею історії Ботанічного саду В.В. Капустян, який розповів про творчий внесок О.В. Фоміна у розвиток установи. Під час його виступу всім учасникам конференції було презентовано монографію «Академік О.В. Фомін — фундатор ботанічної науки в Україні (присвячується 150-річчю з дня народження)», підготовлену співробітниками саду В.В. Капустяном, О.О. Сенчилом, В.П. Коломійчуком, А.М. Головченко, Р.М. Палагачею, А.В. Капустяном. У цій книзі за результатами аналізу величезного масиву архівних матеріалів висвітлено творчість і наукові здобутки О.В. Фоміна, а документальна частина вдало доповнена листами, нотатками, рукописами та фотографіями, які більш повно розкривають особистість ученого.

Наступна доповідь, яку прочитав співробітник Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України М.В. Шевера, була присвячена дружині й соратнику Олександра Васильовича О.Г. Радде-Фоміній. У ній на основі ар-

хивних матеріалів охарактеризовано сімейне життя і творчу співпрацю двох учених і внесок О.Г. Радде-Фоміної у написання першої біографії свого чоловіка та історії створення ним Інституту ботаніки.

З доповіддю про перспективи розвитку та створення проекту організації Ботанічного саду як наукової та просвітницької установи виступив заступник директора Ботанічного саду імені академіка О.В. Фоміна В.П. Коломійчук.

Після підбиття підсумків конференції її учасникам було запропоновано цікаві екскурсії територією саду та його оранжерей, які фахово провели куратори відповідних напрямів.

Крім того, на початку червня відбулося урочисте засідання вченої ради Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України, на якому було заслухано інформацію С.Я. Кондратюка і М.В. Шевери про вшанування пам'яті великого вченого і першого директора Інституту академіка О.В. Фоміна.

Продовжуючи традиції наукової школи криптогамістів таксономістів О.В. Фоміна, С.Я. Кондратюк описав названий на честь ученого новий для науки рід лишайників *Fominiella* S.Y. Kondr., D. Upreti et J.-S. Hur з родини телосхистових, яка зазнала значних змін завдяки даним тригенної філогенії, що ґрунтується на послідовностях ITS1/ITS2 ділянки та 28S nrLSU великої субодиниці ядерної ДНК та 12S mtSSU малої субодиниці мітохондріальної ДНК [10]. Рід на сьогодні включає два види лишайників, зокрема *Fominiella skii* (Kondr., Vondrák et Šoun) S.Y. Kondr., D. Upreti et J.-S. Hur та *F. tenerifensis* S.Y. Kondr., Kärnefelt, A. Thell et T. Feuerer, поширених у середземноморському та субсередземноморському регіонах Євразії і Північної Африки. У цих регіонах плідно працював академік О.В. Фомін.

До ювілею вченого в науковій бібліотеці Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України було організовано виставку наукових праць О.В. Фоміна.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бордзиловский Е.И. Памяти Александра Васильевича Фомина (1869—1935). *Советская ботаника*. 1936. № 1. С. 137—146.
2. Кондратюк С.Я., Капустян В.В., Шевера М.В. Академік Олександр Васильович Фомін (02.05.1867—16.10.1935) — фундатор ботанічної наукової школи, ботанічних установ і періодичних видань. *Укр. ботан. журн.* 2009. Т. 66, № 5. С. 3—20.
3. Кондратюк С.Я., Шевера М.В., Вірченко В.М. Академік Олександр Васильович Фомін (02.05.1867—16.10.1935) — фундатор гербарію KW Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України. В кн.: *Фомінія*. Київ, 2009. С. 6—23.
4. Кондратюк С.Я., Шевера М.В. Олександр Васильович Фомін (1867—1935). В кн.: *Інститут ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України (1921—2011). Віхи історії та сучасність*. К.: Альгерпрес, 2011. С. 405—406.
5. Kondratyuk S.Ya. Professor O.V. Fomin (1867—1935) — founder of the Kiev botanical scientific school, botanical institutions and periodicals. In: *Fominia*. (Kyiv, 2009). P. 24—29.
6. Кондратюк С.Я. Найвища оцінка учителя. В кн.: Михайлюк Т.І., Кондратюк С.Я., Бухтіярова Л.М., Вассер С.П. та ін. *Надія Прохорівна Масюк (1930—2009)*. К.: Альгерпрес, 2011. С. 95—104.
7. Гармасар В.Г. Ботанічна наукова школа О.В. Фоміна. *Наука та наукознавство*. 2011. № 3. С. 128—139.
8. Кривенко Ю. Науково-дослідна та організаторська робота академіка О.В. Фоміна в Тифліському ботанічному саду на початку ХХ ст. *Наукові записки з української історії*. 2011. Вип. 26. С. 388—393.
9. Кривенко Ю.О. Передумови створення Інституту ботаніки АН України. *Історична пам'ять*. 2012. Вип. 27. С. 93—100.
10. Kondratyuk S.Y., Lőkös L., Upreti D.K., Nayaka S., Mishra G.K., Ravera S., Jeong M.H., Jang S.-H., Park J.S., Hur J.-S. New monophyletic branches of the Teloschistaceae (Lichen-Forming Ascomycota) proved by three gene phylogeny. *Acta Botanica Hungarica*. 2017. **59**(1—2): 71. <https://doi.org/10.1556/034.59.2017.1-2.6>